

Kocatepe İslami İlimler Dergisi
Journal of Kocatepe Islamic Sciences

e-ISSN: 2757-8399

cilt / volume: 4 • sayı/issue: 2 •(Aralık/December 2021): 329-345

Hanefî Hukuk Düşüncesinde Enflasyonun Borca Etkisi
The Effect of Inflation on Debt in Hanafi Legal Thought

Ahmet Muhammet PEŞE

Dr. Öğr. Üyesi, Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı
Asst. Prof., Suleyman Demirel University Faculty of Theology Department of Islamic Law
Isparta, Turkey

✉ ahmetpese@sdu.edu.tr orcid.org/0000-0002-9108-4398

Makale Bilgisi / Article Information

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 27.08.2021

Kabul Tarihi / Accepted: 24.11.2021

Yayın Tarihi / Published: 30.12.2021

Atıf/Cite as: Peşe, Ahmet Muhammet. "Hanefî Hukuk Düşüncesinde Enflasyonun Borca Etkisi". *Kocatepe İslami İlimler Dergisi* 4/2 (Aralık 2021): 329-345.
<https://doi.org/10.52637/kiid.987891>

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

İntihal/Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Published by: Afyon Kocatepe University • <https://dergipark.org.tr/tr/pub/kiid> • kiid@aku.edu.tr

This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 (CC BY-NC 4.0) International License / Bu makale Creative Commons Atıntı-GayriTicari 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslar arası Lisansı altında lisanslanmıştır.

Hanefî Hukuk Düşüncesinde Enflasyonun Borca Etkisi

Öz

Günümüzde itibari para borçları ödenirken enflasyonun dikkate alınmasının gerekip gerekmediği hususunda görüş ayrılığı bulunmaktadır. Enflasyonun dikkate alınması gerektiği görüşünü savunanlar, çoğunlukla İmam Ebû Yûsuf'un fels borçlarında dirhem değeri üzerinden ödeme yapılması gerektiği yönündeki görüşünü kaynak göstermektedirler. Onlara göre günümüzdeki itibari paralar, felslerle aynı hükümdedir. Enflasyonun dikkate alınmasına karşı çıkanlar ise itibari paraların İmam Ebu Yusuf'un görüşünün kapsamına dahil edilemeyeceği kanaatindedirler. Tartışma büyük ölçüde günümüzdeki itibari paraların İmam Ebu Yusuf'un görüşünün kapsamına dahil olup olmadığı konusundaki belirsizlikten kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla tartışmaya katkı sunabilmek için İmam Ebu Yusuf'un görüşünün illeti ve kapsamının ne olduğunu belirlemek büyük önem taşımaktadır. Bu araştırmanın temel hedefi, İmam Ebu Yusuf'un görüşünün illetini tespit ederek görüşün kapsamını net bir biçimde ortaya koymaktır. Hedefin gerçekleştirilebilmesi amacıyla öncelikle klasik fıkıh literatüründe İmam Ebu Yusuf'un görüşünün kapsamıyla ilgili ortaya konulan görüşler ayrı ayrı incelenmiştir. Bu görüşler ışığında hüküm illetinin ve kapsamının ne olduğu ve son olarak günümüzdeki itibari paraların kapsama dahil edilip edilemeyeceği hakkında bir sonuca ulaşılmaya çalışılmıştır. İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün borcun sebebi ve konusu bakımından kapsamı hakkında klasik dönemde çeşitli görüşler ortaya konulmuştur. Borcun sebebi bakımından kapsamı, Hanefî mezhebindeki hâkim kanaate göre satım akdi ve karzla sınırlıdır. Kimi çağdaş araştırmacıların tespitlerinin aksine, sebebi gasp ve itlaf olan borçlar, kapsama dahil değildir. Borcun konusu bakımından kapsamı, Ebussuûd el-Mısri gibi kimi Hanefî bilginlere göre, fels borçlarıyla sınırlıdır. İbn Âbidîn ise felslerin yanında bir de katkı oranı yüksek mağşuş paraların kapsama dahil olduğu görüşündedir. Bu itibarla başta Ömer Nasuhi Bilmen olmak üzere kimi çağdaş araştırmacıların veznî ve keylî mal borçlarının kapsama dahil olduğu yönündeki yaklaşımları isabetli değildir. İtibari paraları enflasyon konusunda felslerle aynı hükümde görenler, İmam Ebû Yûsuf tarafından diğer paralardan farklı olarak özellikle fels borçlarında dirhem değerinin dikkate alınmasının, felslerin para olarak yaratılmamış olmasından kaynaklandığını düşünmektedirler. Hâlbuki para olarak yaratılmamış olma özelliği, enflasyonun dikkate alınması gerektiği yönündeki hükme münasib olmadığı gibi hükme tesir eden bir vasıf da değildir. Nitekim hükme tesiri olsaydı, söz gelimi karz olarak verilen buğday borcunda ya da sebebi gasp olan fels borçlarında aynı hükümün geçerli olması gerekirdi. Fels borçlarında enflasyonun dikkate alınıp ödemenin dirhem değeri üzerinden yapılması, felslerin o dönemdeki asıl para birimi olan dirhemlerin küsuratını tamamlayan bozuk paralar olmalarından kaynaklanmaktadır. Bir başka ifadeyle fels borçlarında enflasyonun dikkate alınıp ödemenin dirhem değeri üzerinden yapılmasının sebebi, felslerin dirhem değeri üzerinden işlem gören yardımcı paralar olmalarıdır. Felslerin dirhemlerin küsuratını tamamlayan yardımcı para olarak kullanılmalrı, onların dirhem değeri üzerinden işlem gördükleri tespitini yapmaya imkân vermektedir. Öte yandan İmam Ebû Yûsuf'a göre fels borçları ödenirken dinar ya da başka bir mal değerinin değil özellikle dirhem değerinin esas alınması, o dönemde felslerin dirhem değeri üzerinden işlem gördüğünü net bir biçimde göstermektedir. Belirlenen bu illet hükme münasib ve hükme tesir eden bir vasıf olduğu için fels borçlarında ödemenin neden dinar ya da başka bir mal değeri üzerinden değil de dirhem değeri üzerinden yapıldığı izah edilebilmekte ve karz olarak verilen buğday borçlarında ya da sebebi gasp olan fels borçlarında aynı hükümün geçerli olmamasının sebebi ortaya çıkmaktadır. Ayrıca birçok Hanefî fıkıh eserinde İmam Ebû Yûsuf'un görüşünden hiç söz edilmemesi, felslerin dönem dönem aslı para birimi haline gelmesiyle izah edilebilmektedir. Günümüzde aslı para birimi olarak kullanılan itibari para borçlarında enflasyonun dikkate alınması gerektiği görüşünü savunanların, İmam Ebû Yûsuf'un felslere özgü görüşünü kaynak göstermeleri isabetli değildir.

Anahtar Kelimeler: İslam Hukuku, Enflasyon, Fels, Mağşuş Para, İtibari Para, Kâğıt Para.

The Effect of Inflation on Debt in Hanafi Legal Thought

Abstract

Today, there is a disagreement as to whether inflation should be taken into account while paying fiat money debts or not. Those who defend the view that inflation should be taken into account while paying fiat money debts, mostly refer to Imam Abu Yusuf's view that *fulus* debts should be paid with its *dirham* value. According to these scholars, contemporary fiat moneys are the same as *fulus* in the past. Those who oppose the consideration of inflation are of the opinion that fiat money cannot be included in the scope of Imam Abu Yusuf's view. The disagreement to a large extent stems from the uncertainty as to whether contemporary fiat moneys fall within the scope of Imam Abu Yusuf's view. Therefore, in order to contribute to the discussion, it is of great importance to determine the cause and scope of Imam Abu Yusuf's view. The main aim of this research is to determine the cause of Imam Abu Yusuf's view and to clearly reveal the scope of his view. In order to achieve the goal, first of all, the views put forward in the classical *fiqh* literature regarding the scope of Imam Abu Yusuf's view in terms of the reason and subject of the debt were examined separately. In the light of these views, it has been tried to reach a conclusion about what the cause and scope of the provision is and finally whether today's nominal money can be included in the scope. Various opinions have been put forward in the classical period about the scope of Imam Abu Yusuf's view in terms of the reason and subject of the debt. The scope of the debt in terms of the reason is limited to the contract of sale and *qard* (loan), according to the prevailing opinion in the Hanafi school. Contrary to the findings of some contemporary researchers, debts caused by usurpation are not included in the scope. The scope of the debt in terms of the subject, according to some Hanafi scholars such as Abu al-Suud al-Misri, is limited to *fulus* debts. Ibn Abidin is of the opinion that in addition to the *fulus*, the billon that has a high copper rate is included in the scope. For this reason, it is not appropriate for some contemporary researchers especially Ömer Nasuhi Bilmen to include goods sold by weight measure or capacity measure (*vazni* and *kayli*) in the scope. Those who consider fiat coins to be the same as *fulus* in terms of inflation think that the *dirham* value is taken into account by Imam Abu Yusuf, especially in *fulus* debts, because the *fulus* were not created as money. However, the feature of not being created as money is not appropriate for the provision that inflation should be taken into account, and it is not a feature that affects the provision. If it had an effect on the provision, it should have been valid for wheat debts or usurped *fulus*. In our opinion, the fact that inflation is taken into account in *fulus* debts and the payment is made with its *dirham* value is due to the fact that *fulus* are coins that complete the fraction of *dirhams*, which was the main currency of that period. In other words, the reason why inflation is taken into account in *fulus* debts and the payment is made with its *dirham* value is that the *fulus* are secondary coins traded with its *dirham* value. The use of *fulus* as secondary coins that completes the fraction of *dirhams* makes it possible to determine that they are traded with *dirham* value. In addition, the fact that the *dirham* value, not the *dinar* or other property value, was taken while paying the *fulus* debts according to Imam Abu Yusuf, clearly shows that the *fulus* were traded with *dirham* value at that time. Since this qualification is suitable for and affecting the provision, it can be explained why the payment in *fulus* debts is made with its *dirham* value rather than the *dinar* or other property values and it turns out that the reason why the same provision is not valid for wheat debts or usurped *fulus*. In addition, the fact that the opinion of Imam Abu Yusuf is not mentioned in many *Hanafi fiqh* books can be explained by the fact that *fulus* have become the main currency from time to time. As a result, it is not appropriate for those who support the view that inflation should be taken into account in fiat money debts, to cite Imam Abu Yusuf's specific view about *fulus*.

Keywords: Islamic Law, Inflation, Fulus, Billon, Fiat Money, Banknotes.

GİRİŞ

Tedavüldeki para miktarının artış göstermesi anlamına gelen enflasyonun en önemli sonucu, paranın değerinin düşmesi ve fiyatların yükselmesidir.¹ Enflasyonun borç miktarı üzerinde etkili olup olmadığı meselesi günümüz İslâm hukukçularını meşgul eden önemli sorunlardan bir tanesidir. Günümüzde İslam hukukçularına göre borcun ödenmesi anında enflasyona bağlı bir zararın açığa çıkması durumunda bu zararın giderilmesinin talep edilip edilemeyeceği hususunda görüş ayrılığı bulunmaktadır. Kimi bilginler, bazı borçlarda enflasyonun dikkate alınması gerektiği görüşünde iken,² kimileri ise enflasyonun hiçbir şekilde dikkate alınmaması gerektiği görüşündedirler.³ Enflasyonun dikkate alınması gerektiği görüşünü savunanların en önemli dayanağı,⁴ Hanefî mezhebinin fels⁵ borçlarında enflasyonun dikkate alınıp ödemenin dirhem değeri üzerinden yapılması gerektiği yönündeki görüşüdür. Bu nedenle Hanefî mezhebinin fels borçları hakkındaki görüşünün gerekçesi tespit edilerek kapsamının belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmanın hedefi Hanefî mezhebindeki söz konusu görüşün kapsamını belirleyerek günümüzde enflasyonun borç miktarı üzerinde etkili olup olmadığı sorununun çözümüne katkıda bulunmaktır.

1. KLASİK HANEFÎ FIKIH LİTERATÜRÜNDE ENFLASYONUN BORCA ETKİSİ HAKKINDA ORTAYA KONULAN GÖRÜŞLER

Başta İmam Muhammed (ö. 189/805) olmak üzere, Serahsî (ö. 483/1090), Kâsânî (ö. 587/1191), İbnü'l-Hümâm (ö. 861/1457) gibi önemli Hanefî bilginlere ait fıkıh eserlerinde enflasyonun borca etki etmeyeceği görüşü tek görüş olarak nakledilmektedir.⁶ Hatta bunların bazılarında konuyla ilgili görüş birliği bulunduğu açıkça ifade edilmektedir. Söz gelimi Kâsânî'nin konuyla ilgili cümleleri şu şekildedir:

“Belirli bir miktar fels karşılığında bir şey satın alındıktan sonra, henüz felsler ödenmeden... felslerin değeri artar ya da eksilirse, akdın fasid olmayacağı hususunda icmâ bulunmaktadır. Müşterinin anlaştıkları sayı kadar fels ödemesi gerekir. Bu durumda değer dikkate alınmaz. Çünkü felslerin değerinin artması ya da eksilmesi, onları para olmaktan çıkarmaz. Görülmez mi ki, dirhemler bazen değer kazanıp bazen değer kaybetmelerine rağmen halen para olarak kullanılmaktadırlar.”⁷

¹ Hamdi Döndüren, “İslam'da Para, Kredi, Faiz ve Enflasyon”, *Para, Faiz ve İslam Tartışmalı İlmî Toplantı 1984* (İstanbul: y.y. 2015), 183.

² Bk. Hayrettin Karaman, *Mukayeseli İslam Hukuku* (İstanbul: Nesil Yayınları, 1991), 2/176; Döndüren, “İslam'da Para, Kredi, Faiz ve Enflasyon”, 269; Ali Bakkal, “İslam Hukukunda Para ve Faiz Telakkisi Zaviyesinden Enflasyon Farkının Ödenmesi Problemi”, *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Haziran 1995), 63; İsmail Özsoy, “Faiz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Ağustos 2021); Beşir Gözübenli, “İslam Hukuk Kültüründe Para”, *Para, Faiz ve İslam Tartışmalı İlmî Toplantı 1984* (İstanbul: y.y. 2015), 116-117; Ali Kaya, “İktisadi ve Ticari Hayata Dair Fikhî Problemler”, *İslam Hukuku El Kitabı*, ed. Talip Türkan (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 715; Soner Duman, *Günümüz Fıkah Problemleri* (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2018), 235.

³ Bk. Mecmau'l-Fikhi'l-İslâmî, Karârât ve tavsiyât ed-devretî'l-hâmise el-mün'akide fi Kuveyt seneti 1988, Kârar rakam 42 bi şe'ni teğayyuri kıymeti'l-umle; Abdulaziz Beki, “Faizli İşlemin Enflasyon Altındaki Faizinin Caiz Olduğu Görüşüne Reddiye”, *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları Dergisi* 1/1 (Şubat 2008), 135; Bilal Aybakan, “İfâ”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Ağustos 2021).

⁴ En önemli dayanak olduğu yönündeki benzer tespitler için bk. Yunus Apaydın, “Karz”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 15 Ağustos 2021); Ömer Faruk Habergetiren, “İslam Hukukunda Fulûs'un Değerinde Değişimi İfade Eden Dört Kavram: Ruhs, Galâ, Kesâd, Inkita”, *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/2 (Aralık 2017), 12.

⁵ Altın ya da gümüş paraların tedavülde olduğu dönemlerde küsuratı tamamlamak için kullanılan, çoğunlukla bakırdan imal edilmiş, düşük maddi değere sahip madeni paralara fels denilmektedir. Bk. E. V. Zambaur, “Fels”, *İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1978), 4/539.

⁶ Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî, *el-Asl*, thk. Muhammed Boynukalın (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 3/17; Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 14/26, 29, 30.

⁷ Alâ'üddîn Ebûbekir b. Mesûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâi' fi tertibi's-şerâi'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986), 5/ 242. *Bedâ'i'u's-Sanâi'*den aktardığımız paragraftan bir sonraki paragrafta karz için de aynı hükmün geçerli olduğu ifade edilmektedir.

Benzer şekilde İbnü'l-Hümâm, felslerden bahsederken konuyla ilgili şu ifadeleri kullanmaktadır:

“Bu paralar satıcıya teslim edilmeden önce değer kaybederlerse, satım akdinin fasid olmayacağı hususunda görüş birliği bulunmaktadır. Böyle bir durumda (zarar gören) satıcının muhayyerlik hakkı yoktur... Akit sırasında anlaşılan miktar neyse, onun ödenmesi gerekir.”⁸

Görüldüğü üzere Kâsânî ve İbnü'l-Hümâm gibi önemli Hanefî bilginler, fels borçlarında enflasyonun borca etki etmeyeceği hususunda görüş birliği bulunduğunu ileri sürmektedirler.⁹ Ancak Hâkim eş-Şehîd'in (ö. 334/945) günümüze ulaşmayan *Müntekâ* adlı eserinden konuyla ilgili farklı bir rivayet nakledilmektedir. Bu rivayete göre İmam Ebû Yûsuf (ö. 182/798), başlangıçta diğer imamlar gibi enflasyonun hiçbir şekilde borca etki etmeyeceği görüşünde iken daha sonra bu görüşünden vazgeçmiş ve fels borçlarında ödemenin dirhem değeri üzerinden yapılması gerektiği görüşünü benimsemiştir. *Müntekâ*'daki söz konusu rivayet, tespit edebildiğimiz kadarıyla elimize ulaşan kaynaklar içerisinde ilk olarak İbn Mâze'nin (ö. 616/1219) *el-Muhîtu'l-Burhânî* adlı eserinde geçmektedir.¹⁰ İbn Mâze rivayeti şu şekilde aktarmaktadır:

“Müntekâ'da geçtiğine göre, belirli bir miktar fels karşılığında dirhem ya da buğday satın alındığında henüz felsler teslim edilmeden... felsler değer kazanırsa akit fasit olmaz ve müşteriye muhayyerlik hakkı tanınmaz. Felsler değer kaybederse aynı şekilde akit fasit olmaz (ve satıcıya muhayyerlik hakkı tanınmaz). Akit sırasında anlaşılan miktar neyse, onun ödenmesi gerekir. Ancak yine Müntekâ'da geçtiğine göre, İmam Ebû Yûsuf felslerin değer kazanmaları veya değer kaybetmeleri konusunda başlangıçta, İmam Ebû Hanîfe ile aynı görüşte olduğunu söylerken, daha sonra bu görüşünden vazgeçmiş, felslerin satım akdi ya da kabz günündeki dirhem değeri neyse onun esas alınması gerektiğini söylemeye başlamıştır.”¹¹

İbn Mâze'nin cümleleri incelendiğinde, bir rivayete göre Hanefî mezhebinde konuyla ilgili görüş birliği olduğu, diğer bir rivayete göre ise Hanefî mezhebinde konunun ihtilafı olduğu açık bir şekilde görülmektedir. Ancak dikkat edilirse ne *Müntekâ*'da ne de *el-Muhîtu'l-Burhânî*'de konuyla ilgili herhangi bir tercih yapılmakta, yalnızca İmam Ebû Yûsuf'un konuyla ilgili farklı bir görüş benimsediği yönündeki rivayete yer verilmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla elimize ulaşan kaynaklar içerisinde ilk olarak *Hulâsatü'l-Fetâvâ*'da ardından *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye*'de görüşler arasında bir tercih yapılmıştır.¹² Bu eserlerde fetvanın İmam Ebû Yûsuf'un ikinci görüşüne göre verildiği belirtilmiştir. Bezzâzî'nin (ö. 827/1424) konuyla ilgili cümleleri şu şekildedir:

“Müntekâ'da geçtiğine göre felsler değer kaybeder ya da değer kazanırsa, İmam Ebû Hanîfe'ye göre akit sırasında belirlenen miktar değişmez. İmam Ebû Yûsuf'un ilk görüşüne göre de aynı şekildedir. Ancak İmam Ebû Yûsuf'un ikinci görüşüne göre felslerin satım akdi ya da kabz günündeki dirhem değeri neyse onun esas alınması gerekmektedir. Fetva buna göre verilir.”¹³

Hulâsatü'l-Fetâvâ ve *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye*'de fetvanın İmam Ebû Yûsuf'un ikinci görüşüne göre verildiğinin belirtilmesi, sonraki dönemde birçok Hanefî bilginin tercihinin bu yönde kullanmasına neden olmuştur. Öyle ki, konuyla ilgili özel bir risale yazan Timurtâşî (ö. 1006/1598), birçok muteber kitapta fetvanın Ebû Yûsuf'un ikinci görüşüne göre verildiğini,

⁸ İbnü'l-Hümâm Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî, *Fethu'l-kadîr* (Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.), 7/155-156.

⁹ Konuyla ilgili görüş birliği bulunduğu hakkında ayrıca bk. Ali b. Muhammed b. İsmail el-İsbîcâbî es-Semerkandî, *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, 457), 117b; Ebû Bekir b. Ali b. Muhammed el-Haddâd, *el-Cevheratü'n-Neyyira* (Kahire: el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1322), 1/224.

¹⁰ *Müntekâ*'daki rivayet, Tâhir b. Ahmed el-Buhârî'nin (ö. 542/1147) *Hulâsatü'l-fetâvâ* adlı eserinde Muhîtu adlı bir eserden nakledilmektedir. Bu durum tarafımızca izah edilememektedir. Tâhir b. Ahmed el-Buhârî, *Hulâsatü'l-fetâvâ* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 1021), 210b.

¹¹ Ebû'l-Meâlî Burhânuddîn Mahmud b. Ahmed el-Buhârî İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*, thk. Abdülkerîm Sâmî el-Cündî (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-ilmiyye, 2004), 6/306; a.mlf., *ez-Zehîratü'l-Burhâniyye*, thk. Ebû Ahmed el-Âdilî vd. (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-ilmiyye, 1440/2019), 9/299.

¹² Buhârî, *Hulâsatü'l-fetâvâ* (Feyzullah Efendi, 1021), 210b.

¹³ Hâfizüddîn Muhammed b. Muhammed b. Şihâb el-Kerderî el-Harizmî el-Bezzâzî, “el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye”, *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*, mlf. Şeyh Nizâm vd. (Bulak: el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emiriyye, 1310/1892), 4/510.

fetvanın İmam Ebû Hanîfe'nin (ö. 150/767) görüşüne göre verilmesi gerektiğini belirten hiçbir esere rastlamadığını ileri sürerek, kendi tercihinin aynı yönde olduğunu ifade etmektedir.¹⁴ Benzer şekilde konuyla ilgili özel bir risale yazan İbn Âbidîn (ö. 1252/1836) de tercihini açıkça bu yönde kullanmaktadır.¹⁵

2. İMAM EBÛ YÛSUF'UN GÖRÜŞÜNÜN BORCUN SEBEBİ BAKIMINDAN KAPSAMI

İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamını belirleyebilmek için öncelikle hangi borç sebeplerinin kapsama dahil olup hangilerinin dahil olmadığını tespit etmek gerekmektedir. Yukarıda belirtildiği üzere İmam Ebû Yûsuf'un görüşünü bize ulaştıran tek bir rivayet bulunmaktadır. *Müntekâ'*dan aktarılan bu rivayette ödemenin satım akdi (bey') günündeki veya kabz günündeki dirhem değeri üzerinden yapılması gerektiği belirtilmektedir. Bu nedenle İmam Ebû Yûsuf'un görüşünde borcun sebeplerinden birinin satım akdi olduğu hususunda şüphe bulunmamaktadır. Nitekim yukarıda görüldüğü üzere, ilk geçtiği kaynaklarda rivayet, sebebi satım akdi olan borçlarla ilgili olarak nakledilmektedir. Öte yandan günümüzde kimi araştırmacılar tarafından benimsenen görüşten¹⁶ farklı olarak, satım akdinin kapsama dahil olabilmesi için borcun vadesinin geçmesi şart koşulmamaktadır.

Rivayetteki kabz günü ifadesine gelince, rivayetin ilk geçtiği kaynaklarda bununla neyin kastedildiği hususunda kapalıdır.¹⁷ Tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk defa Zeynüddîn İbn Nuceym (ö. 970/1563), kabz günü ifadesini karzın kabzedildiği gün biçiminde yorumlamış¹⁸ ve ilerleyen süreçte Hanefî bilginler arasında karzın İmam Ebû Yûsuf'un görüşüne dahil olduğu yönündeki kanaat yaygınlık kazanmıştır.¹⁹ Rivayette geçen kabzla kastedilenin karzın kabzı olduğu dışında herhangi bir yorum yapılmamıştır.

İmam Ebû Yûsuf'un görüşü klasik fıkıh literatüründe satım akdi ya da karz dışındaki herhangi bir borç sebebi hakkında gündeme getirilmemiştir. Şu kadar var ki, rivayetin geçtiği kaynaklardaki bazı ifadeler, icâre ve nikâhın kapsama dahil olup olmadığıyla ilgili soru işaretlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. *Hulâsatü'l-fetâvâ* ve *el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye* gibi rivayetin ilk geçtiği kaynaklarda, İmam Ebû Yûsuf'un enflasyonla ilgili görüşünden hemen sonra kısaca paraların tedavülde kalkması sorunu ele alınmakta ve bunun akabinde satım akdindeki hükmün icâre ve nikâh akdinde de geçerli olduğu ifade edilmektedir.²⁰ Bu nedenle ilk bakışta, icâre ve nikâhın enflasyonla ilgili görüşün değil, paraların tedavülde kalkmasıyla ilgili görüşün kapsamına dahil olduğu anlaşılmaktadır. Ne var ki, icâre ve nikâhın satım akdiyle aynı hükümde olduğu yönündeki genel ifadenin, hem paraların tedavülde kalkması hem de enflasyon meselesini kapsayacak biçimde söylenmiş olması uzak bir ihtimal değildir. Nitekim Zeynüddîn İbn Nuceym ve daha sonra Sirâcüddîn İbn Nuceym (ö. 1005/1596), satım akdindeki hükmün icâre ve nikâh akdinde de geçerli olduğu yönündeki ifadeyi, İmam Ebû Yûsuf'un enflasyonla ilgili görüşünün hemen akabinde

¹⁴ Muhammed b. Abdullah el-Ğazzî et-Timurtaşî, *Bezlü'l-mechûd fî tahrîri es'ileti teğayyuri'n-nukûd* (Kudüs: y.y. 1422/2001), 88-89.

¹⁵ İbn Âbidîn Muhammed Emîn b. Ömer, "Tenbîhü'r-rukûd alâ mesâilî'n-nukûd", *Mecmû'atü resâilî İbn Âbidîn* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2014), 2/61.

¹⁶ Bk. Hayrettin Karaman, "Enflasyon Kadar Faiz (2)", *Yenişafak* (2 Haziran 2006); a.mlf., "Enflasyon ve Faiz", *Yenişafak* (1 Mayıs 2008); Döndüren, "İslam'da Para", 272; Habergetiren, "Dört Kavram", 12.

¹⁷ Sözelimi el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye'nin bir başka bölümünde karzla ilgili olarak İmam Ebû Hanîfe'nin görüşü tek görüş olarak geçmektedir. Bezzâzî, "el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye", 5/424. İbn Âbidîn'in konuyla ilgili değerlendirmesi için bk. İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 4/534.

¹⁸ İbn Nuceym Zeynüddîn b. İbrâhîm, *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik* (b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 6/219. İbn Nuceym'in yorumunda kaynaklardaki bazı ifadelerin etkili olduğu söylenebilir. Söz gelimi rivayetin ilk geçtiği kaynaklarda paraların tedavülde kalkması meselesinde kabz günü ifadesi yerine karzın kabzedildiği gün denilmektedir. Ebû Yakub Yusuf b. Ali el-Cürcânî, *Hizânetü'l-ekmel fi furûi'l-fikhi'l-Hanefî* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2015), 2/565; Bezzâzî, "el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye", 4/510.

¹⁹ İbn Nuceym Sirâcüddîn Ömer b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısıri, *en-Nehrü'l-fâik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Beyrût: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2002), 3/540; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 5/269.

²⁰ Buhârî, *Hulâsatü'l-fetâvâ*, 210b; Bezzâzî, "el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye", 4/510.

nakletmektedir.²¹ Bu nedenle icâre ve nikâhın bu iki bilginin göre İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamına dahil olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Ancak bu sonuç söz konusu bilginler tarafından bizzat kendi cümleleriyle net bir biçimde ortaya konulmuş olmadığından tartışmaya açıktır.²² Nitekim Ebussuûd el-Mısırî (ö.1172/1759) ve hocası, İbn Nüceym'in *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*'den yaptığı nakilleri yanlış sıraladığı için öyle anlaşıldığını, dolayısıyla İbn Nüceym'e göre icâre ve nikâhın İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamına dahil olduğu sonucunu çıkarmanın yanlış olduğunu ileri sürmektedirler.²³

Günümüzde kimi araştırmacılar tarafından İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamına dahil olduğu ileri sürülen bir başka borç sebebi, gasp ve itlaf gibi haksız fiillerdir.²⁴ Klasik fıkıh literatüründe gasp ve itlaf gibi haksız fiillerin İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamına girdiğini gösteren hiçbir açık ifade kullanılmadığı gibi, bu yönde bir yorum yapılmış da değildir. Hanefî fıkıh literatüründe gasp, kesâdla ilgili görüşün kapsamına dahil edilmekle beraber, enflasyonla ilgili görüşün kapsamına dahil edilmemiştir.²⁵

Sonuç olarak Hanefî mezhebindeki hâkim kanaate göre İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamına satım akdi ve karz dahilken, gasp ve itlaf gibi haksız fiiller dahil değildir. İcare ve nikâha gelince, onların kapsam içinde olup olmadığı konusu nispeten kapalıdır. Nitekim kimi Hanefî bilginler tarafından onların kapsama dahil olduğuna işaret eden ifadeler kullanılması üzerine, diğer bazı Hanefî bilginler tarafından onların kapsam dışında tutulmaları gerektiği ifade edilmiştir.

3. İMAM EBÛ YÛSUF'UN GÖRÜŞÜNÜN BORCUN KONUSU BAKIMINDAN KAPSAMI

İmam Ebû Yûsuf'un görüşünü bize ulaştıran rivayette yalnızca felslerin değer kazanıp kaybetmesinden söz edilmektedir. Bir diğer ifadeyle rivayette borcun konusu felslerdir. Öte yandan rivayetin geçtiği ilk kaynaklardan biri olan *Hulâsatü'l-Fetâvâ*'da rivayetin hemen akabinde fels borcunun özellikle deyn niteliğinde olması gerektiği yani ayn niteliğindeki fels borçlarının kapsam dışı olduğu ifade edilmiştir.²⁶ Bu nedenle deyn niteliğindeki fels borçlarının İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamına dahil olduğu hususunda şüphe

²¹ İbn Nüceym Zeynüddîn, *el-Bahru'r-Râik*, 6/219; İbn Nüceym Sirâcüddîn, *en-Nehrü'l-fâik*, 3/540.

²² Hanefî fıkıh literatüründe paranın tedavülden kalkması meselesi ele alınırken açık bir şekilde borcun sebeplerinin satım akdi ve karzla sınırlı olmadığı dile getirilmekte, bu iki sebebin yanında kira ve mehir borçlarının kapsama dahil olduğu belirtilmektedir. Ancak paraların tedavülden kalkması meselesiyle ilgili çizilen bu kapsamın enflasyon meselesi için de geçerli olup olmadığı konusunda yorum yapılmamaktadır. Ne var ki, literatürde birbiriyle iç içe ele alınan bu iki meseleden birinin kapsamı hakkında değerlendirme yapılırken diğer meselenin de kastedilmiş olma ihtimali yüksektir. *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*'de konuyla ilgili cümleler şu şekildedir: "*Müntekâ*'da geçtiğine göre felsler değer kaybeder ya da değer kazanırsa, İmam Ebû Hanîfe'ye göre akit sırasında belirlenen miktar değişmez. İmam Ebû Yûsuf'un ilk görüşüne göre de aynı şekildedir. Ancak İmam Ebû Yûsuf'un ikinci görüşüne göre felslerin satım akdi ya da kabz günündeki dirhem değeri neyse onun esas alınması gerekmektedir. Fetva buna göre verilir. Mülhakât'ta geçtiğine göre paranın inkitâ halinde, inkitâ günündeki altın ve gümüş değeri esas alınır. Orada bu görüşün muhtar olduğunu söylemiştir. İnkıtâ ile kesad aynı hükümdedir. İnkıtâin ölçüsü, paranın alışveriş yapılan pazarlarda kullanımının durmasıdır. Mebiin kabzedilmiş olmasıyla kabzedilmemiş olması arasında fark yoktur. Zira mebi kabzedilmemiş satım akdi hükümsüzdür. Mebi kabzedilmişse satım akdi fasid akit gibi olur. İcare, satım akdi gibidir. Deyn niteliğinde olanlar bu hükme tabidir (Ayn niteliğinde olan borçlar bu hükme tabi değildir). Nikâhta bu dirhemlerin kıymetini vermek gerekir." Bezzâzî, "el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye", 4/510. Görüleceği üzere *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*'de icârenin satım akdi gibi olduğu yönündeki cümle, enflasyonla ilgili tartışmadan hemen sonra değil, paraların tedavülden kalkması sorunundan sonra geçmektedir. Ancak İbn Nüceym, icârenin satım akdi gibi olduğu yönündeki cümleyi enflasyonla ilgili tartışmadan hemen sonra nakletmiştir. Pek tabii olarak, İbn Nüceym'in ifadelerinden icâre ve nikâhın kapsama dahil olduğu sonucu çıkarılabilir. Ancak bu sonuç açıkça kendisi tarafından ifade edilmediği için kesin değildir.

²³ Ebussuûd Muhammed el-Mısırî, *Fethullahi'l-mu'în alâ şerhi'l-Kenz* (Kâhire: Matbaatü Cem'iyetü'l-Me'arif, ts.), 2/640. bk. İbn Âbidîn Muhammed Emîn b. Ömer, "Minhatü'l-Hâlik ale'l-Bahri'r-râik", *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*, mlf. İbn Nüceym Zeynüddîn b. İbrâhim (b.y.: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 6/219-220.

²⁴ Gözübenli, "İslam Hukuku Kültüründe Para", 121.

²⁵ İbn Nüceym Zeynüddîn, *el-Bahru'r-Râik*, 6/220.

²⁶ *Hulâsatü'l-fetâvâ*'da İmam Ebû Yûsuf'un enflasyonla ilgili görüşünden hemen sonra "والدين على هذا" denilmektedir. Aynı ifade *el-Fetâva'l-Bezzâziyye*'de İmam Ebû Yûsuf'un enflasyonla ilgili görüşünden hemen sonra değil kesâd meselesinden sonra geçmektedir. bk. Buhârî, *Hulâsatü'l-fetâvâ*, 210b; Bezzâzî, "el-Fetâva'l-Bezzâziyye", 4/510.

bulunmamaktadır. Ancak fels dışındaki hangi borçların kapsama dahil olduğu hususu tartışmalıdır. Klasik fıkıh literatüründe borcun konusu bakımından İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamı hakkında üç farklı değerlendirme yapılmıştır. Bu üç değerlendirme şu şekilde sıralanabilir:

1. Hayreddin er-Remlî'nin (ö. 1081/1671) gözden geçirilmeye muhtaç diyerek dile getirdiği bir değerlendirmeye göre saf altın ve saf gümüş paralar felslerle aynı hükümdedir.²⁷

2. Ebussuûd el-Mısırî'nin kendi hocasından aktardığı bir başka değerlendirmeye göre, İmam Ebû Yûsuf'un fetvası felslere özgü olup felsler dışındaki paralarda geçerli değildir.²⁸

3. İbn Âbidîn'e ait üçüncü değerlendirmeye göre katkı oranı yüksek mağşuş paralar (ğâlibü'l-ğış)²⁹ felslerle aynı hükümdedir. Bu değerlendirmeye göre saf altın ve saf gümüş paralarla katkı oranı düşük altın ve gümüş paralar (mağlûbü'l-ğış) İmam Ebû Yûsuf'un fetvasının kapsamı dışında tutulmaktadır.³⁰

Yukarıdaki üç farklı değerlendirme içerisinde kapsamı en geniş olan, Remlî'nin dile getirdiği görüştür. Ancak şu hususun önemle vurgulanması gerekmektedir ki, belirtilen hükmün, Remlî tarafından açıkça savunulduğu ileri sürülürse, ona karşı haksızlık yapılmış olur. Zira Remlî, bu görüşün mezhepteki nakillerle uzlaştırılmasındaki zorluğun farkında olduğunu göstermek için çeşitli kaynaklardan nakiller yapmakta ve meselenin gözden geçirilmesi gerektiğini açıkça ifade etmektedir. Bu nedenle Remlî'nin söz konusu görüşü savunduğunu değil yalnızca tartışmaya açtığını söylemek daha doğrudur.³¹

Tespit edebildiğimiz kadarıyla kaynaklarda Remlî'nin dile getirdiği görüşün doğruluğunu savunan herhangi bir bilgiden bahsedilmemektedir. Tam aksine bazı bilgiler bu görüşün açık bir hata olduğunu ifade etmektedirler. Nitekim Ebussuûd el-Mısırî ve hocası, Remlî'nin tartışmaya açtığı bu görüşün İmam Ebû Yûsuf'a nispet edilmesinin mümkün olmadığı kanaatindedirler. Ebussuûd'a göre mezhep içi nakillere bakılırsa Remlî'nin sözünü ettiği değerlendirmeyi yapma imkânı bulunmamaktadır. Onun konuyla ilgili ifadeleri şu şekildedir:

*el-Fetâvâ's-Suğrâ'*da şöyle bir cümle geçmektedir: "... Şayet değerleri artar ya da azalır satım akdinin fasid olmayacağı ve satıcıya herhangi bir muhayyerlik hakkı tanınmayacağı hususunda görüş birliği bulunmaktadır..." Bu cümle katkı oranı yüksek mağşuş paralar hakkında söylenmiştir. Şu halde görüş birliği mağşuş paralar hakkında olup İmam Ebû Yûsuf'tan nakledilen ikinci görüş felsler hakkında olduğu için aralarında herhangi bir çelişki bulunmamaktadır. Bizim hocamız söz konusu nakilleri bu şekilde uyumlu hale getirip şöyle demiştir: "Mağşuş paraların değer kaybetmesi durumunda hükmün ne olduğu anlaşıldığına göre, halis altın ya da gümüş paraların değer kaybetmeleri durumunda hükmün ne olduğu evleviyet yoluyla anlaşılmış olur. Yani tıpkı mağşuş paralarda olduğu gibi halis paraların değer kazanmaları ya da kaybetmeleri durumunda da satıcıya muhayyerlik hakkı tanınmayacağı ve anlaşılacak rakamın değişmeyeceği hususunda görüş birliği bulunmaktadır. Öyleyse sizi, İmam Ebû Yûsuf'un ikinci görüşünün halis altın ve gümüş paralarla ilgili olabileceğini düşünmekten

²⁷ Hayreddîn b. Ahmed er-Remlî, *Hâşiye ale'l-Bahri'r-râik* (İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 1446), 168a. Her ne kadar Remlî tarafından açıkça ifade edilmese de katkı oranı yüksek mağşuş paraların (ğâlibü'l-ğış), evleviyet yoluyla bu kıyasa dahil edildiği anlaşılmaktadır.

²⁸ Ebussuûd el-Mısırî, *Fethullahi'l-mu'în*, 2/640.

²⁹ Katkı oranı yüksek mağşuş paralarla kastedilen, içerisindeki altın ya da gümüşten daha fazla miktarda bakır ve nikel gibi katkı maddeleri bulunan madeni paralardır. Katkı oranı düşük paralarla kastedilen ise tam tersine içerisindeki bakır ve nikel gibi katkı maddelerinden daha fazla miktarda altın ya da gümüş bulunan madeni paralardır.

³⁰ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 4/537.

³¹ Remlî'nin ifadeleri şu şekildedir: "Halis gümüş dirhemler değer kaybederse, bunları borçlanan kişinin mislini mi yoksa kıymetini mi ödemesi gerekir? Şüphesiz Ebû Hanîfe'ye göre mislini ödemesi gerekir. Diğer iki imamın görüşüne gelince, felsler hakkındaki sözlerinin kıyası göstermektedir ki, Ebû Yûsuf'a göre dirhemlerin kabz günündeki altın değerini, İmam Muhammed'e göre ise kesad günündeki altın değerini vermek gerekir. Konu tekrar gözden geçirilmeye muhtaçtır." Remlî, *Hâşiye ale'l-Bahri'r-râik* (Nuruosmaniye, 1446), 168a.

sakındırım... Çünkü bu anlayış felsler ile nakitler (altın ve gümüş paralar) arasındaki farkı görememekten kaynaklanan açık bir hatadır.”³²

Görüldüğü üzere Ebussuûd el-Mısırî, hocasının, Remlî tarafından tartışmaya açılan görüşü açık bir hata olarak nitelediğini aktarmaktadır. Anlaşılan o ki, ona göre mezhep içi nakillere bakıldığında yalnızca felsler hakkında olduğu anlaşılan İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamını genişletmek mümkün değildir. Bir diğer ifadeyle ona göre enflasyonun borca etkisi diğer paralar için değil yalnızca fels borçları için söz konusudur.

Benzer şekilde İbn Âbidîn, Remlî tarafından dile getirilen görüşü isabetli bulmamaktadır. İbn Âbidîn, konuyla ilgili risalesinde Ebussuûd el-Mısırî'nin yukarıda aktardığımız cümlelerine aynen yer verdikten sonra bu cümleler hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır: “Bu sözler, zeki fakihlerin kolayca anlayabileceği kıymetli güzel sözlerdir. Bu sözlerden anlaşılmaktadır ki, Şeyh Hayreddin er-Remlî'nin dile getirdiği görüş, gözden geçirilmiş bir görüş değildir.”³³

İbn Âbidîn'in Ebussuûd el-Mısırî'nin sözlerini aktarmasının sebebi, özellikle saf altın ve gümüş paraların ve katkı oranı düşük altın ve gümüş paraların (mağlûbü'l-ğış) felsler gibi değerlendirilemeyeceğini göstermek içindir. Bir diğer ifadeyle Hayreddin er-Remlî tarafından dile getirilen görüşün hatalı olduğu konusunda kendisiyle aynı fikirde olan bilginlerin olduğunu göstermek istemektedir. Ancak İbn Âbidîn, her ne kadar bu değerlendirmeyi kıymetli ve güzel bir değerlendirme olarak nitelese de anlaşıldığı kadarıyla ona tamamen katılmamaktadır. Çünkü İbn Âbidîn'in konuyla ilgili yazdığı risalesinde ve *Reddû'l-muhtâr*'da kullandığı cümlelerden onun katkı oranı yüksek paraları (ğâlibü'l-ğış) felslerle aynı kategoride değerlendirdiği anlaşılmaktadır. Yani İbn Âbidîn'le Ebussuûd el-Mısırî'nin hocasının görüşleri arasında bir farklılık bulunmaktadır. İbn Âbidîn'e göre İmam Ebû Yûsuf'un enflasyonun borca etkisi hakkındaki ikinci görüşü, felslerle sınırlı olmayıp katkı oranı yüksek paralar bakımından da aynen geçerlidir. İbn Âbidîn'in bu görüşünün en açık şekilde ifade ettiği cümle şu şekildedir:

“İmam Ebû Yûsuf'un fetva verilen görüşüne göre, felslerin ya da katkı oranı yüksek mağşuş paraların borçlanılması halinde alışveriş günündeki ya da karz günündeki değerlerinin ödenmesi gerektiği hususunda bu paraların tedavülden kalkması, piyasadan çekilmesi ve değer kaybedip değer kazanmaları gibi durumlar arasında herhangi bir farklılık bulunmamaktadır.”³⁴

İbn Âbidîn'in konuyla ilgili risalesi altın ve gümüş paraların İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamına girmediğini göstermek amacıyla hazırlanmıştır. Söz konusu risalede İbn Âbidîn, altın ve gümüş paraların kapsam dışında oluşunu, onların para olarak yaratılmasıyla gerekçelendirmektedir.³⁵ Dolayısıyla İmam Ebû Yûsuf'un felslerle ilgili görüşünde illetin, İbn Âbidîn'e göre felslerin para olarak yaratılmamaları olduğu sonucu çıkmaktadır. Nitekim bu nedenle İbn Âbidîn, para olarak yaratılmayan katkı oranı yüksek diğer paraların da tıpkı felsler gibi İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamına dahil olduğunu ileri sürmektedir.

Özetlemek gerekirse, Ebussuûd el-Mısırî'nin hocası ve İbn Âbidîn tarafından açıkça ortaya konulan görüşe göre İmam Ebû Yûsuf'un enflasyon konusundaki ikinci görüşü saf altın ve gümüş paraları ya da katkı oranı düşük altın ve gümüş paraları (mağlûbü'l-ğış) kapsamamaktadır. Bu bilginler aksi yöndeki değerlendirmeleri büyük bir hata olarak görmekteyler. Ne var ki İbn Âbidîn, fetvayı felslerle sınırlı tutan Ebussuûd el-Mısırî'nin hocasından farklı olarak, belirlediği gerekçe nedeniyle, katkı oranı yüksek diğer paraların da kapsama dahil olduğunu ileri sürmektedir.

³² Ebussuûd el-Mısırî, *Fethullahi'l-mu'în*, 2/640.

³³ İbn Âbidîn, “Tenbîhür-Rukûd”, 2/64.

³⁴ İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 4/537. Cümlenin orijinali şu şekildedir: *أَنَا قَدَّمْنَا أَنَّهُ عَلَى قَوْلِ أَبِي يُونُسَ الْمُفْتَى بِهِ: لَا فَرْقَ بَيْنَ الْكَسَادِ وَالْانْقِطَاعِ وَالرُّخْصِ وَالْعَلَاءِ فِي أَنَّهُ تَجِبُ قِيمَتُهَا يَوْمَ وَقَعَ الْبَيْعُ أَوْ الْقَرْضُ إِذَا كَانَتْ فُلُوسًا أَوْ غَالِيَةَ الْعَيْشِ*

³⁵ İbn Âbidîn, “Tenbîhür-Rukûd”, 2/63.

Yeri gelmişken İmam Ebû Yûsuf'un ikinci görüşünün kapsamı hakkında yapılan bir hataya dikkat çekmek gerekmektedir. Tespit edebildiğimiz kadarıyla ilk defa Ömer Nasuhi Bilmen her türlü veznî ve keylî malın İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamına dahil olduğunu belirtmiş ve daha sonra ülkemizdeki kimi araştırmacılar onun cümlelerini referans göstererek aynı görüşü paylaşmışlardır.³⁶ Ömer Nasuhi Bilmen'in cümleleri şu şekildedir:

"İstikraz edilmiş olan mevzunatın veya mekilatın kıymetleri, bilâhare esarın galasına veya saireye mebni artsa veya eksilse İmamı Azam'a göre yine misillerini reddetmek icabeder. İmam Ebû Yûsufa göre ise yevmi kabzındaki kıymetlerini vermek lazım gelir. Fetva da bu vechiledir."³⁷

Görüldüğü üzere Ömer Nasuhi Bilmen, İmam Ebû Yûsuf'a göre karz olarak alınan veznî ya da keylî mallar ödenirken, enflasyonun dikkate alınması gerektiğini ve mezhepte fetvanın bu görüşe göre verildiğini ileri sürmektedir. Halbuki fetvanın belirtilen görüşe göre verilmesi şöyle dursun, klasik fıkıh literatüründe veznî ve keylî malların İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamına dahil olduğu yönünde herhangi bir yorum bulunmamaktadır. Anlaşılan o ki, Ömer Nasuhi Bilmen, veznî ve keylî malların İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamına dahil olduğunu zannetmiş ve daha sonra bazı araştırmacılar ondan etkilenmişlerdir.³⁸

4. İBN ÂBİDİN'İN BELİRLEDİĞİ İLLET HAKKINDA DEĞERLENDİRME

Hanefî fıkıh literatüründe İmam Ebû Yûsuf'un enflasyonun fels borçlarına etki edeceği yönündeki görüşü hakkında nakle dayalı herhangi bir illete yer verilmediği gibi, klasik dönemde İbn Âbidîn dışında hükmün illeti hakkında yorum yapan herhangi bir bilgin bulunmamaktadır. İbn Âbidîn'in illeti de hükme münasip ya da hükme tesir eden bir vasıf değildir.

İbn Âbidîn'in değerlendirmelerinden anlaşıldığı kadarıyla İmam Ebû Yûsuf'un felslerle ilgili görüşünün illeti, felslerin para olarak yaratılmamış olmasıdır.³⁹ Bir diğer ifadeyle para olarak yaratılmadıkları için fels borçlarında enflasyonun dikkate alınması gerekmektedir. Esasen felslerin para olarak yaratılmamış olmaları vasfı, ilk defa İbn Âbidîn tarafından bir hükmün illeti yapılmış değildir. Felslerin bu özelliği, Hanefî fıkıh literatüründe felslerle ilgili birçok hükmün illeti olarak nakledilmektedir. Söz gelimi, felslerin selem akdine konu edilemeyeceği,⁴⁰ felslerin bire iki mübadele edilebileceği,⁴¹ felslerin şirket sermayesi olarak kullanılmayacağı⁴² gibi görüşlerde felslerin para olarak yaratılmamış olmaları gerekçe gösterilmektedir. Benzer şekilde felslerin tedavülden kalkması durumunda satım akdinin

³⁶ Bk. Döndüren, "İslam'da Para", 258; Bakkal, "İslam Hukukunda Para", 63; Kaya, "Fıkıhî Problemler", 715.

³⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.), 6/96.

³⁸ Ömer Nasuhi Bilmen'in veznî ve keylî malların kapsama dahil olduğunu zannetmesinde, Klasik Hanefî fıkıh literatüründe benzer meselelerin birlikte ele alınmasının etkili olduğu söylenebilir. Klasik Hanefî fıkıh literatüründe İmam Ebû Yûsuf'un, üç ayrı meselede borçlanma günündeki değer üzerinden ödeme yapılmasını gerekli gördüğü belirtilmektedir. Bunlardan ilki enflasyona bağlı fiyat değişimi, ikincisi şehir değişikliğine bağlı fiyat değişimi, üçüncüsü ise borca konu olan şeyin piyasada kalmamasıdır. Vezni ve keylî mal borçlarında İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün geçerli olabilmesi için, ya borca konu olan şeyin piyasada kalmamış olması ya da değer değişiminin şehir farklılığına bağlı olması gerekmektedir. Değer değişiminin enflasyona bağlı olması durumunda veznî ve keylî mallar kapsama dahil değildir. Çünkü enflasyon meselesinin hüküm bakımından diğer iki meseleden ayrılmasına neden olan önemli farklılıklar bulunmaktadır. Şöyle ki, malın piyasada kalmaması malın helaki gibiyken enflasyon helak gibi değildir. Şehir farklılığına bağlı fiyat değişimi ihtiyari bir fiile bağlıyken, enflasyon ihtiyari bir fiile bağlı değildir. Bk. Kâsânî, *Bedâi'u's-sanâi'*, 7/159; Ebû'l-Fazl Mecdüddîn Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr* (Kâhire: Matbaatü'l-Halebî, 1356/1937), 3/61. Vezni ya da keylî malların piyasada kalmamaları durumunda İmam Ebû Yûsuf'un görüşü hakkında bk. İbn Mâze, *el-Muhîtu'l-Burhânî*, 6/306; Ferîdüddîn Âlim b. Alâ' el-Enderpetî, *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye* (Diyûbend: Mektebetü Zekerîyyâ, 1431/2010), 8/278; İbn Âbidîn, "Minhatü'l-Hâlik", 5/300. Değer değişiminin şehir farklılığına bağlı olması durumunda İmam Ebû Yûsuf'un görüşü hakkında bk. İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, 5/163.

³⁹ İbn Âbidîn, "Tenbîhür-Rukûd", 2/63.

⁴⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/136.

⁴¹ Serahsî, *el-Mebsût*, 12/183; Fahreddîn Osmân b. Alî ez-Zeylaî, *Tebyînu'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik* (Kâhire: el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 1313), 4/90.

⁴² İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 6/170.

batıl olacağı yönündeki görüşte de felslerin para olarak yaratılmamış olmalarının etkisi olduğu belirtilmektedir.⁴³ Öyle anlaşılmaktadır ki, İbn Âbidîn, Hanefî fıkıh literatüründe felslerle ilgili birçok hüküm üzerinde etkisi olduğu belirtilen söz konusu gerekçenin, fels borçlarında enflasyonun dikkate alınması gerektiği yönündeki hüküm üzerinde de etkisi olduğunu düşünmektedir. Halbuki felslerin para olarak yaratılmamış olmaları, felslerle ilgili birçok hükme tesir eden bir vasıfken, kanaatimizce fels borçlarında enflasyonun dikkate alınması gerektiği yönündeki hükme tesir eden bir vasıf değildir. Bir diğer ifadeyle felslerin para olarak yaratılmamış olmalarıyla, fels borçlarında enflasyonun dikkate alınması gerektiği yönündeki hüküm arasında herhangi bir münasebet ya da tesir ilişkisi bulunmamaktadır.⁴⁴

Meseleyi bir örnek üzerinden daha anlaşılır kılmak gerekirse, söz gelimi felslerin tedavülde kalkmaları durumunda satım akdinin batıl olacağı yönündeki hükümle felslerin para olarak yaratılmamış olmaları arasında belirli bir münasebet bulunmaktadır. Çünkü para olma özelliğine yaratılıştan sahip olan altın ve gümüş paralar, tedavülde kalksalar da para olarak kalmaya devam ettikleri için satım akdi batıl olmazken, para olma özelliğini sonradan kazanan felsler tedavülde kalktıklarında para olma özellikleri kalmadığı için satım akdi batıl olmaktadır. Ne var ki, belirtildiği gibi felslerin para olarak yaratılmamış olmalarıyla, fels borçlarında enflasyonun dikkate alınması gerektiği yönündeki hüküm arasında herhangi bir münasebet bulunmamaktadır. Zira enflasyonun dikkate alınmasında felsin para olarak yaratılmamış olmasının etkili olduğunu söylemek anlamsızdır. Öyle ki, bu özellik illet kabul edildiğinde, buğday gibi para niteliğine sahip olmayan mal borçlarında⁴⁵ ya da sebebi gasp olup deyne dönüşen fels borçlarında⁴⁶ neden enflasyonun dikkate alınmadığı izah edilememektedir.

5. İMAM EBÛ YÛSUF'UN GÖRÜŞÜNÜN İLLETİ HAKKINDA YENİ BİR DEĞERLENDİRME

Belirtildiği üzere Hanefî fıkıh literatüründe İmam Ebû Yûsuf'un görüşü hakkında nakledilen herhangi bir gerekçe bulunmamaktadır. İbn Âbidîn'in belirlediği gerekçe ise hükme tesir eden bir vasıf olmaması nedeniyle isabetli değildir. Bu nedenle İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamını belirleyebilmek için öncelikle görüşün gerekçesinin net ve doğru bir biçimde ortaya konulması gerekmektedir.

Kanaatimizce İmam Ebû Yûsuf'a göre fels borçlarında enflasyonun dikkate alınması, felslerin o dönemdeki asıl para birimi olan dirhemlerin küsuratını tamamlayan bozuk paralar olmalarından kaynaklanmaktadır.⁴⁷ Felslerin bu özelliği, enflasyonun dikkate alınması gerektiği yönündeki hükme tesir eden münasip bir vasıftır. Belirlediğimiz bu vasfın hükme nasıl tesir ettiği şu şekilde açıklayabiliriz:

Günümüz itibarı paralarında bir birim paranın yarısını, dörtte birini ya da onda birini temsil eden ve aralarında standart bir değer ilişkisi bulunan bozuk paralar bulunmaktadır.

⁴³ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadir*, 7/154-155.

⁴⁴ Hanefî kıyas teorisinde illetin hükme tesir eden bir vasıf olması gerektiği hakkında bk. Ünal Yerlikaya, *Hanefî İlet Teorisi Sebep ve Şart Kavramlarıyla İlişkisi ve Hukuki Düzenlemelere Etkisi* (Ankara: Fecr Yayınları, 2019), 76-92.

⁴⁵ İmam Ebû Yûsuf'un felslerde enflasyonu dikkate almasının illeti, felslerin para olarak yaratılmamış olması olsaydı, tıpkı felsler gibi para olarak yaratılmamış olan mal borçlarında enflasyonun dikkate alınması gerekirdi. Bir diğer ifadeyle İmam Ebû Yûsuf'a göre söz gelimi karz olarak alınan buğday borcu ödenirken enflasyonun dikkate alınması gerekirdi. Halbuki belirtildiği gibi mal borçları İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamına dahil değildir.

⁴⁶ Gasbedilen felsler henüz harcanmamışsa ayn borcu söz konusudur. Ayn borçlarında ise enflasyon dikkate alınmamaktadır. Gasbedilen felsler harcanmışsa ayn borcu deyne dönüşür. Ancak fels borcu deyne dönüştüğü halde enflasyon yine de dikkate alınmamaktadır. İbn Âbidîn'in dikkate aldığı vasıf illet kabul edildiğinde, fels borcu deyne dönüştüğü halde neden hala enflasyonun dikkate alınmadığı izah edilememektedir.

⁴⁷ İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün illeti hakkında Hamdi Döndüren tarafından yapılan benzer bir yorum bulunmaktadır. Hamdi Döndüren'e göre İmam Ebû Yûsuf'un görüşü, enflasyonun dikkate alınmasından çok, aynı anda tedavülde bulunan iki para arasında kur ayarlaması olarak düşünülebilir. Döndüren, "İslam'da Para", 270.

Hâlbuki dirhemlerin yarısını ya da dörtte birini temsil eden ve aralarında standart bir değer ilişkisi bulunan bozuk paralar bulunmamaktadır. Günümüzdeki bozuk paraların gördüğü işlevi o dönemde çoğunlukla felsler görmektedir.⁴⁸ Felsler, dirhemlerin küsuratını tamamlayan bozuk paralar olmalarına rağmen, aralarında standart bir değer ilişkisi bulunmamaktadır. Söz gelimi bir dirhem, kimi zaman 100 fels değerinde iken kimi zaman 120 fels değerinde olabilmektedir. Bir dirhem 100 fels değerinde olduğu dönemde, malını üç buçuk dirheme satmak isteyen bir kimse müşteriye 3 dirhem 50 fels biçiminde fiyat vermektedir. Benzer şekilde bir dirhem 120 fels olduğu dönemde 60 felse satış yapan bir kimse aslında yarım dirheme satış yaptığını düşünmektedir. Yani verilen örneklerde satıcının ağzından çıkan 50 ya da 60 fels ifadesinden, örfen yarım dirhem anlaşılmaktadır. Çünkü tedavüldeki asıl para birimi fels değil dirhemler olup felsler dirhem değeri üzerinden işlem gören bozuk paralardır.

İmam Ebû Yûsuf'un yaşadığı dönemin örfünde felslerin dirhem değeri üzerinden işlem gördüğü yönündeki tespit, esasen o dönemde felslerin dirhemlerin küsuratını tamamlayan yardımcı para olarak kullanılmalarının zorunlu bir sonucu olarak ortaya konulmaktadır. Ayrıca o dönemin örfünde felslerin dirhem değeri üzerinden işlem gördüğünü gösteren iki önemli delil bulunmaktadır. Bunlardan ilki, o dönemde düşük değerli ticaret mallarının fels cinsinden fiyatlarının, kimi zaman dirheme endekli olarak belirlenmesidir. Söz gelimi bir malın fiyatı, 50 ya da 60 fels biçiminde belirlenebildiği gibi, yarım dirhem değerinde fels ya da çeyrek dirhem değerinde fels biçiminde belirlenebilmekte ve her nasıl belirlenirse belirlensin İmam Ebû Yûsuf'a göre müşterinin felslerin dirhem değeri üzerinden ödeme yapması gerekmektedir.⁴⁹ İkinci delil, İmam Ebû Yûsuf'un görüşünde felslerin dinar ya da başka bir mal değerinin değil, dirhem değerinin esas alınmasıdır. Bu iki delil, o dönemde felslerin dirhem değeri üzerinden işlem gördüğünü açık bir biçimde göstermektedir.

Kanaatimizce İmam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed, tıpkı diğer borçlarda olduğu gibi fels borçlarında da satıcının ağzından çıkan rakamın dikkate alınması gerektiğini ileri sürerlerken, İmam Ebû Yûsuf ise belirtilen örfü dikkate alarak fels borçlarında dirhem değeri üzerinden işlem yapılması gerektiğini ileri sürmüştür.

İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün gerekçesi bu şekilde tespit edildiğinde buğday gibi para niteliğine sahip olmayan borçların ya da sebebi gasp olup deyne dönüşen fels borçlarının neden kapsam dışı bırakıldığı rahatlıkla anlaşılabilir. Zira İmam Ebû Yûsuf'un görüşü, akit sırasındaki irade beyanının felslere özgü bir örfü göre yorumlanmasına dayandığı için sebebi akit olan fels borçları hakkındadır.

İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün gerekçesi bu şekilde tespit edildiğinde katkı oranı yüksek mağşuş paralar, felslere benzer işlevde kullanıldıkları takdirde kapsama dahil olmakta, felsler ise belirtildiği gibi kullanılmadıkları takdirde kapsam dışında kalmaktadır.⁵⁰ Nitekim İmam Ebû Yûsuf'tan konuyla ilgili farklı görüşlerin nakledilmesini felslere ilişkin örfün değişimiyle izah etmek mümkün olduğu gibi, ilk dönem fetva kitaplarından bazılarında

⁴⁸ Kimi zaman yarım dirhem değerinde küçük dirhemler veya dirhemlerden koparılan küçük parçalar bozuk para olarak kullanılsa da asıl bozuk paralar felslerdir. bk. Muhammed b. Muhammed Burhânü'l-İslâm Radiyyüddîn es-Serahsî, *el-Muhîtü'r-Radavî* (İstanbul: Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 958), 252a; Takiyyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali el-Makrizî, *İğâsetü'l-ümme bi keşfi'l-ğumme*, thk. Kerem Hilmi Ferhat (Kâhire: Ayn li'd-Dirâsât ve'l-Buhûsi'l-İnsâniyye ve'l-İctimâiyye, 1427/2007), 145; Ebû'l-İhlâs Hasen b. Ammâr eş-Şürünbülâî, "Ğunyetü zevi'l-ahkâm fi buğyeti Düreri'l-hükkâm", *Düreri'l-hükkâm şerhu Ğureri'l-ahkâm*, mlf. Muhammed b. Ferâmurz Molla Hüsrev (Kâhire: Darü lhyâi'l-Kütüb'l-Arabiyye, ts.), 2/206.

⁴⁹ İbnü'l-Hümâm, *Fethu'l-kadîr*, 7/159.

⁵⁰ Felslerin işleviyle ilgili örfün zamanla değiştiği ve kimi bölgelerde felslerin asıl para birimi haline geldiği hakkında bk. Makrizî, *İğâsetü'l-ümme*, 145; Ali Keleş, *İslâm'a Göre Para Kavramı* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998), 76-77; Halid b. Abdullah b. Muhammed el-Muslih, *et-Tedahhumü'n-nakdî fi'l-fikhi'l-İslâmî* (Kasım: Câmîatü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Külliyyetü's-Şerîa, Doktora Tezi, 1424/2004), 62-63.

İmam Ebû Yûsuf'un görüşünden hiç söz edilmemesini de örf değişimine bağlamak mümkündür.

Öte yandan İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün gerekçesi bu şekilde tespit edildiğinde, icâre ve nikâh akitlerinden doğan fels borçları doğrudan kapsama dahil olmaktadır. Çünkü icâre ve nikâh, tıpkı satım akdi ve karz gibi tarafların irade beyanlarını ortaya koydukları birer akittir. Nitekim daha önce geçtiği üzere İbn Nüceym, icâre ve nikâhın kapsama dahil olduğuna işaret eden ifadeler kullanmaktadır. Kimi Hanefî bilginlerin icâre ve nikâhı neden kapsam dışında tuttukları tarafımızca izah edilememektedir. İbn Âbidîn'in ortaya koyduğu gerekçenin de bunu izah ettiği söylenemez.

6. ENFLASYONUN GÜNÜMÜZ İTİBARI PARA BORÇLARINA ETKİSİ

Para olma özellikleri kendilerine insanlar tarafından verilen günümüzdeki itibari paralar,⁵¹ tıpkı geçmişteki felsler gibi, yalnızca tedavülde kaldıkları süre içerisinde para olarak kabul edilmektedirler. Günümüzdeki itibari paralarla felsler, aralarındaki bu önemli benzerlik nedeniyle birçok hükümde ortaktırlar. Söz gelimi felslerin tedavülden kalkması durumunda ortaya çıkan hükümler, günümüz itibari paraları için de aynen geçerlidir. Çünkü paraların tedavülden kalkması aynı zamanda onlara insanlar tarafından verilen para olma özelliğinin ortadan kalkmasına tesir etmektedir. Ne var ki, enflasyonun dikkate alınmasına tesir eden özellikler bakımından günümüzdeki itibari paralarla geçmişteki felsler arasında önemli bir farklılık bulunmaktadır. Bu nedenle günümüzdeki paraların özellikle enflasyonla ilgili hükümler bakımından geçmişteki felsler gibi kabul edilmeleri mümkün değildir.⁵²

Fels borçlarında dirhem değeri üzerinden ödeme yapılması, felslerin o dönemdeki asıl para birimi olan dirhemlerin küsuratını tamamlayan bozuk paralar olmalarından kaynaklanmaktadır. Günümüzdeki itibari paralar ise asıl para birimi olarak kullanıldıklarından, İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamına girmemektedirler.⁵³ Günümüzdeki itibari paraların İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamına dahil olabilmesi için felsler gibi kullanılmaları, bir diğer ifadeyle asıl para biriminin küsuratını tamamlamak için kullanılmaları gerekmektedir. Söz gelimi Türk lirasının bu konuda geçmişteki felslerle aynı hükümde olabilmesi için, asıl para biriminin küsuratını tamamlayan yardımcı bir para birimi olarak kullanılması gerekmektedir.⁵⁴

SONUÇ

Kendisinden gelen iki rivayetten birine göre İmam Ebû Yûsuf, fels borçlarında satım akdi günündeki ya da kabz günündeki dirhem değeri üzerinden ödeme yapılmasını gerekli görmekte ve Hanefî mezhebinde fetvanın bu rivayetteki görüşe göre verilmesi gerektiği

⁵¹ İtibari para ile neredeyse hiçbir maddi değere sahip olmayıp karşılığında altın ve gümüş gibi değerli madenler de bulunmayan, tamamen sahip oldukları itibari değer üzerinden işlem gören paralar kastedilmektedir.

⁵² Felslerin günümüzdeki itibari paralardan farklı özellikler taşıdığı hakkında benzer bir değerlendirme için bk. Muhammed Abdülhalim Ömer, "Vehbe ez-Zühaylî'nin Finans ve Borsa Konulu Tebliğiyle İlgili Müzakere Raporu", *J. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*, ed. Mehmet Bayyigit (Konya: Kombad Yayınları, 1996), 371.

⁵³ Günümüzdeki itibari para borçlarında enflasyonun dikkate alınması kadar büyük bir başka hata, enflasyon miktarındaki fazlalıkların aynı cinsle ödettirilmesidir. Çünkü itibari paralar ribevi olduklarına göre misliyet kuralının göz ardı edilmesi caiz değildir. Nitekim Hanefî mezhebinde gasbedildikten sonra zarar gören altın takıların kıymetlerinin, faiz yasağı nedeniyle, altın olarak değil, başka bir cinsten ödenmesi şart koşulmaktadır. Bk. Baberti, *İnâye*, 9/337; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, 6/183. Her ne kadar açıkça belirtilmese de değer değişiminin şehir farklılığına bağlı olması durumunda aynı kurala riayet etmek gerektiği rahatlıkla söylenebilir.

⁵⁴ Günümüzdeki itibari paralar, asıl para biriminin küsuratını tamamlayan yardımcı bir para birimi olarak kullanılmaları durumunda, İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamına girecektir. Ancak günümüzdeki itibari paralar, geçmişteki felslerden farklı olarak ribevi oldukları için misliyet kuralı gereğince ödemelerin farklı cinsten yapılması gerekecektir. Bk. bir önceki dipnot. Günümüzdeki itibari paraların ribevi oldukları hakkında bk. Ahmet Muhammet Peşe, "Klasik Hanefî Faiz Teorisinin Günümüzde Geçerliliği Sorunu: Kâğıt Paraların ve Sanayi Ürünlerinin Kendi Cinsleriyle Mübadelesinde Fazlalık Faizi", *Amasya İlahiyat Dergisi* 13 (Aralık 2020), 475-494; a.mlf., "Hanefî Faiz Teorisi Bakımından Vadeli Altın Satışı", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2020), 1417-1434.

belirtilmektedir. Rivayette borcun sebebi satım akdi ya da kabz, borcun konusu fels olarak geçmekte, hükmün gerekçesinden ise söz edilmemektedir. Hanefî fıkıh literatüründe İmam Ebû Yûsuf'un görüşü hakkındaki değerlendirmeler incelendiğinde borcun sebebi, borcun konusu ve hükmün gerekçesi bakımından birçok sonuç çıkmaktadır. İlk olarak borcun sebebi bakımından ortaya çıkan sonuçlar şu şekildedir:

1. Rivayette açıkça geçtiği için sebebi satım akdi olan borçların kapsama dahil olduğu hususunda tereddüt bulunmamaktadır.

2. Rivayette geçen kabz, birçok bilgin tarafından yalnızca karzın kabzı biçiminde yorumlanmış, kabz hakkında genişletici bir yorum yapılmamıştır.

3. Hakim kanaate göre borcun sebebi bakımından İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamı, satım akdi ve karzla sınırlıdır.

4. İbn Nüceym gibi kimi bilginlerin kullandığı ifadelerden, onlara göre icâre ve nikâhın kapsama dahil olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür. Ancak bu sonuç bizzat kendileri tarafından açıkça ortaya konulmuş olmadığından tartışmaya açıktır.

5. Kimi çağdaş araştırmacılar tarafından zannedildiği gibi sebebi gasp ve itlaf olan borçlar, İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamına girmemektedir.

İkinci olarak borcun konusu bakımından ortaya çıkan sonuçlar şu şekildedir:

1. Rivayette açıkça geçtiği için konusu fels olan borçların kapsama dahil olduğu hususunda tereddüt bulunmamaktadır. Ayrıca rivayetin ilk geçtiği kaynaklardan anlaşıldığı üzere borca konu olan felsler ayn değil deyn niteliğinde olmalıdır.

2. Hayreddin er-Remlî, altın ve gümüş paraların kapsama dahil olabileceğinden söz etmiş, ancak bu görüşe itibar edilmemiştir.

3. Ebussuûd el-Mısri ve hocası gibi kimi Hanefî bilginler, İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamını fels borçlarıyla sınırlı tutmuşlardır.

4. İbn Âbidîn'e göre felslerin yanında katkı oranı yüksek mağşuş paralar kapsama dahildir.

5. Birçok çağdaş araştırmacı tarafından zannedildiği gibi vezni ve keyli mal borçları kapsama dahil değildir.

Üçüncü olarak hükmün gerekçesi hakkında ulaşılan sonuçlar şu şekildedir:

1. Hanefî fıkıh literatüründe İmam Ebû Yûsuf'un enflasyonun fels borçlarına etki edeceği yönündeki görüşü hakkında nakle dayalı herhangi bir gerekçeye yer verilmemiştir.

2. Klasik dönemde İbn Âbidîn dışında hükmün gerekçesi hakkında yorum yapan herhangi bir bilgin bulunmamaktadır.

3. İbn Âbidîn'e göre İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün gerekçesi, felslerin para olarak yaratılmamış olmalarıdır. Nitekim onun katkı oranı yüksek mağşuş paraları kapsama dahil etmesi, gerekçeyi bu şekilde tespit etmesinden kaynaklanmaktadır.

4. Kanaatimizce İbn Âbidîn'in belirlediği gerekçe, hükümde tesire sahip olmadığı için isabetli değildir.

5. Kanaatimizce İmam Ebû Yûsuf'a göre fels borçları ödenirken dirhem değerinin esas alınması, felslerin o dönemdeki asıl para birimi olan dirhemlerin küsuratını tamamlayan bozuk paralar olmalarından kaynaklanmaktadır. Buna göre felsler bu işlevde kullanılmıyorsa İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamından çıkacakları gibi, diğer paralar bu işlevde kullanılıyorsa İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamına dahil olacaklardır.

6. Hükmün gerekçesi bu şekilde tespit edildiğinde günümüzde asıl para birimi olarak kullanılan itibari paraların, İmam Ebû Yûsuf'un görüşünün kapsamına girmediği anlaşılmaktadır. Bu itibarla günümüzde enflasyonun dikkate alınması gerektiği görüşünün savunanların İmam Ebû Yûsuf'un görüşünü kaynak göstermeleri isabetli değildir.

KAYNAKÇA

- Âlim b. Alâ', Ferîdüddîn el-Enderpetî. *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*. 20 Cilt. Diyûbend: Mektebetü Zekerîyyâ, 1. Basım. 1431/2010.
- Apaydın, Yunus. "Karz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Ağustos 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/karz>
- Aybakan, Bilal. "İfâ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Ağustos 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ifa>
- Bakkal, Ali. "İslam Hukukunda Para ve Faiz Telakkisi Zaviyesinden Enflasyon Farkının Ödenmesi Problemi". *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/1 (Haziran 1995), 45-80.
- Beki, Abdulaziz. "Faizli İşlemin Enflasyon Altındaki Faizinin Caiz Olduğu Görüşüne Reddiye". *Avrupa İslam Üniversitesi İslam Araştırmaları Dergisi* 1/1 (Şubat 2008), 128-136.
- Bezzâzî, Hâfîzuddîn Muhammed b. Muhammed b. Şihâb el-Kerderî el-Harizmî. "el-Fetâvâ'l-Bezzâziyye". *el-Fetâvâ'l-Hindiyye*. mlf. Şeyh Nizâm vd. 3-5. Bulak: el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 1310/1892.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*. 8 Cilt. İstanbul: Bilmen Yayınevi, ts.
- Buhârî, Tâhir b. Ahmed. *Hulâsatü'l-fetâvâ*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Feyzullah Efendi, 1021, 1a-409a. <https://ketabpedia.com/%D8%AA%D8%AD%D9%85%D9%8A%D9%84/%D8%AE%D9%84%D8%A7%D8%B5%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D9%81%D8%AA%D8%A7%D9%88%D9%89-%D9%84%D8%A7%D9%81%D8%AA%D8%AE%D8%A7%D8%B1-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86-%D8%B7%D8%A7%D9%87%D8%B1-%D8%A8%D9%86-%D8%A3%D8%AD/>
- Cürcânî, Ebû Yakub Yusuf b. Ali. *Hızânetü'l-ekmel fi furû'î'l-fikhi'l-Haneffî*. 4 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2015.
- Döndüren, Hamdi. "İslam'da Para, Kredi, Faiz ve Enflasyon". *Para, Faiz ve İslam Tartışmalı İlmî Toplantı 1984*. 243-278. İstanbul: y.y. 2015.
- Duman, Soner. *Günümüz Fıkıh Problemleri*. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2. Basım, 2018.
- Ebussuûd Muhammed el-Mısırî. *Fethullahi'l-mu'în alâ şerhi'l-Kenz*. 3 Cilt. Kâhire: Matbaatü Cem'iyeti'l-Me'arif, ts.
- Gözübenli, Beşir. "İslam Hukuk Kültüründe Para". *Para, Faiz ve İslam Tartışmalı İlmî Toplantı 1984*. 85-132. İstanbul: y.y. 2015.
- Habergetiren, Ömer Faruk. "İslam Hukukunda Fulûs'un Değerinde Değişimi İfade Eden Dört Kavram: Ruhs, Galâ, Kesâd, Inkita". *Türkiye İlahiyat Araştırmaları Dergisi* 1/2 (Aralık 2017), 1-15.
- Haddâd, Ebû Bekir b. Ali b. Muhammed. *el-Cevheratü'n-Neyyira*. Kahire: el-Matbaatü'l-Hayriyye, 1322.
- Hâlid b. Abdullah b. Muhammed el-Muslih. *et-Tedahhumü'n-nakdî fi'l-fikhi'l-İslâmî*. Kasım: Câmîatü'l-İmam Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye, Külliyyetü's-Şerîa, Doktora Tezi, 1424/2004. <https://ia904504.us.archive.org/28/items/fiqh13001/fiqh13851.pdf>
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr*. 6 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, 1992.
- İbn Âbidîn, Muhammed Emîn b. Ömer. "Tenbîhü'r-rukûd alâ mesâilî'n-nukûd" *Mecmûatü resâilî İbn Âbidîn*. 2 Cilt. 2: 74-88. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2014.
- İbn Âbidîn Muhammed Emîn b. Ömer. "Minhatü'l-Hâlik ale'l-Bahri'r-râik". *el-Bahru'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. mlf.İbn Nuceym Zeynüddîn b. İbrâhim. 7 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmi, ts.
- İbn Mâze, Ebû'l-Meâlî Burhânuddîn Mahmud b. Ahmed el-Buhârî. *el-Muhîtu'l-burhânî fi'l-fikhi'n-Nu'mânî*. thk. Abdülkerîm Sâmi el-Cündî. 9 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.

- İbn Mâze, Ebû'l-Meâlî Burhânuddîn Mahmud b. Ahmed el-Buhârî. *ez-Zehîratü'l-Burhâniyye*. thk. Ebû Ahmed el-Âdilî vd. 15 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1440/2019.
- İbn Nüceym, Sirâcuddîn Ömer b. İbrâhim b. Muhammed el-Mısırî. *en-Nehrü'l-fâik şerhu Kenzi'd-dekâik*. thk. Ahmed İzzû İnâye. 3 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1422/2002.
- İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrâhim b. Muhammed. *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzi'd-dekâik*. 7 Cilt. b.y.: Dâru'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.
- İbnü'l-Hümâm, Kemâlüddîn Muhammed b. Abdilvâhid b. Abdilhamîd es-Sivâsî el-İskenderî. *Fethu'l-kadîr*. 10 cilt. Beyrût: Dâru'l-Fikr, ts.
- İsbîcâbî, Ali b. Muhammed b. İsmail es-Semerkindî. *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî*. İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Yeni Cami, 457. 1b-352b.
https://archive.org/details/pdf_20200921/page/n121/mode/2up
- Karaman, Hayrettin. "Enflasyon Kadar Faiz (2)". *Yenişafak* (2 Haziran 2006).
<https://www.yenisafak.com/arsiv/2006/haziran/02/hkaraman.html>
- Karaman, Hayrettin. "Enflasyon ve Faiz". *Yenişafak* (1 Mayıs 2008).
<https://www.yenisafak.com/yazarlar/hayrettin-karaman/enflasyon-ve-faiz-10663>
- Karaman, Hayrettin. *Mukayeseli İslam Hukuku*. 3 Cilt. İstanbul: Nesil Yayınları, 1991.
- Kâsânî, Alâuddîn Ebûbekir b. Mesûd b. Ahmed. *Bedâi'u's-sanâi' fi tertîbi's-şerâi'*. 7 Cilt. Beyrût: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1986.
- Kaya, Ali. "İktisadî ve Ticarî Hayata Dair Fikhî Problemler". *İslam Hukuku El Kitabı*. ed. Talip Türcan 685-758. Ankara: Grafiker Yayınları, 7. Basım, 2018.
- Keleş, Ali. *İslâm'a Göre Para Kavramı*. Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1998.
- Makrizî, Takiyyüddîn Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Ali. *İğâsetü'l-ümme bi keşfi'l-ğumme*. thk. Kerem Hilmi Ferhat. Kâhire: Ayn li'd-Dirâsât ve'l-Buhûsî'l-İnsâniyye ve'l-İctimâiyye, 1427/2007.
- Mecmau'l-Fikhi'l-İslâmî. Karârât ve tavsiyât ed-devreti'l-hâmise el-mün'akide fi Kuveyt seneti 1988, Kârar rakam 42 bi şe'ni teğayyuri kıymeti'l-umle. 147-148. <https://iifa-aifi.org/wp-content/uploads/2021/12/٢-إلى-٤-القرارات-والتوصيات-للدورات-من-٢-إلى-٤.pdf>
- Mevsilî, Ebû'l-Fazl Meccüddîn Abdullah b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li ta'lîli'l-Muhtâr*. Kâhire: Matbaatü'l-Halebî, 1356/1937.
- Muhammed Abdülhalîm Ömer. "Vehbe ez-Zühaylî'nin Finans ve Borsa Konulu Tebliğiyle İlgili Müzakere Raporu". *I. Uluslararası İslâm Ticaret Hukukunun Günümüzdeki Meseleleri Kongresi*. ed. Mehmet Bayyigit. 367-391. Konya: Kombad Yayınları, 1996.
- Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî. *el-Asl*. thk. Muhammed Boynukalın. 12 Cilt. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1. Basım, 1433/2012.
- Özsoy, İsmail. "Faiz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Erişim 15 Ağustos 2021.
<https://islamansiklopedisi.org.tr/faiz>
- Peşe, Ahmet Muhammet. "Klasik Hanefî Faiz Teorisinin Günümüzde Geçerliliği Sorunu: Kâğıt Paraların ve Sanayi Ürünlerinin Kendi Cinsleriyle Mübadelesinde Fazlalık Faizi". *Amasya İlahiyat Dergisi* 13 (Aralık 2020), 475-494.
<https://doi.org/10.18498/amailad.613476>
- Peşe, Ahmet Muhammet. "Hanefî Faiz Teorisi Bakımından Vadeli Altın Satışı". *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (Aralık 2020): 1417-1434.
<https://doi.org/10.17859/pauifd.807335>
- Remlî, Hayreddîn b. Ahmed. *Hâşiye ale'l-Bahrî'r-râik*. İstanbul: Nuruosmaniye Kütüphanesi, Nuruosmaniye, 1446, 1a-210b.
https://archive.org/details/pdf_20200921_20200921_0557/page/n171/mode/2up
- Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl. *el-Mebsût*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Serahsî, Muhammed b. Muhammed Burhânü'l-İslâm Radiyyüddîn. *el-Muhitü'r-Radavî*. İstanbul: Millet Kütüphanesi, Fezzullah Efendi, 958. 1b-352b.

<https://ketabpedia.com/%D8%AA%D8%AD%D9%85%D9%8A%D9%84/%D8%A7%D9%84%D9%85%D8%AD%D9%8A%D8%B7-%D8%A7%D9%84%D8%B1%D9%91%D9%8E%D8%B6%D9%8E%D9%88%D9%8A-%D9%84%D8%B1%D8%B6%D9%8A-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D9%8A%D9%86-%D9%85%D8%AD%D9%85%D8%AF-%D8%A8%D9%86-%D9%85%D8%AD/>

Şürünlâlî, Ebü'l-İhlâs Hasen b. Ammâr. "Ġunyetü zevi'l-ahkâm fi buġyeti Düreri'l-hükkâm". *Düreri'l-hükkâm şerhu Ġureri'l-ahkâm*. mlf. Muhammed b. Ferâmurz Molla Hüsrev. 2 Cilt. Kâhire: Darü İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

Timurtaşî, Muhammed b. Abdullah el-Ġazzî. *Bezlü'l-mechûd fi tahrîri es'ileti teġayyuri'n-nukûd*. Kudüs: y.y., 1. Basım, 1422/2001.

Yerlikaya, Ünal. *Haneft İlet Teorisi Sebep ve Şart Kavramlarıyla İlişkisi ve Hukuki Düzenlemelere Etkisi*. Ankara: Fecr Yayınları, 2019.

Zambaur, E. V. "Fels". *İslam Ansiklopedisi*. 4/539-540. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 5. Basım, 1978.

Zeylaî, Fahrüddîn Osmân b. Alî. *Tebyñnü'l-hakâik şerhu Kenzi'd-dekâik*. 6 Cilt. Kâhire: el-Matbaatü'l-Kübrâ'l-Emîriyye, 1. Basım, 1313.